

- захворюваннях: автореф. дис. психол. наук за спеціальністю 19.00.04. Медична психологія / К. С.Максименко. – К., 2009.
10. Мягков И.Ф., Боков С.Н. Медицинская психология: основы патопсихологии и психопатологии. Учебник для Вузов / И.Ф.Мягков, С.Н.Боков. М., 1999. – 232 с.
 11. Неумывакин И.П., Неумывакина Л.С. Резервные возможности организма. Дыхание. Сознание. Мифы и реальность / И.П.Неумывакин, Л.С.Неумывакина. – СПб.: ДИЛЯ, 2009. – 336 с.
 12. Неумывакин И.П. Биоэнергетическая сущность человека. Мифы и реальность / И.П.Неумывакин. – СПб.: ДИЛЯ, 2011. – 416 с.
 13. Суржин В.Н. Комплексная регенеративная энергоинформационная полевая спин-терапия / В.Н.Суржин. – Киев, 2007.
 14. Щербина В.А., Гришко Н.Т., Лазуренко С.И. Прикладная психомоторная подготовка студентов технического вуза: учебно-методическое пособие / В.А.Щербина, Н.Т.Гришко, С.И.Лазуренко. – Київ, КМУЦА, 1996. – 108 с.

The vital functions of man are related to emotional and psychical tension. One of effective methods of self-regulation, proceeding in the psychophysiological state, as bases for forming of motor options are the different types of the autogennoy training. It includes a few associate elements and after a capture it is possible successfully to carry out adjusting, proceeding in the psychical and physiology functions of organism by them.

Keywords: the autogennoy training, renewal, psychophysiological state, adjusting of functions of organism.

Отримано: 31.01.2011

УДК 37 : 159.942

В.Д. Лісіцин

Особливості та стрес-фактори професійного становлення учнів ПТНЗ

У статті аналізуються особливості професійного та особистісного розвитку учнів в процесі здобуття ними освіти в ПТНЗ. Розглядаються зовнішні та внутрішні чинники вибору молодого людиною як місця навчання ПТНЗ, аналізуються психологічні та психосоціальні фактори стресових станів, зокрема вплив навчального процесу як стрес-фактора на особистість учня, простежуються взаємозв'язки між окремими чинниками стресів.

Ключові слова: стрес, дистрес, стрес-фактор, професійне навчання, професійне становлення, професійний вибір, академічна перевантаженість, навчальна успішність

В статті аналізуються особливості професійного і особистісного розвитку учасників в процесі навчання в системі профтехосвіти. Розглядаються зовнішні і внутрішні фактори вибору молодими людьми в якості місця навчання професійного закладу, аналізуються психологічні і психосоціальні фактори стресових станів, вплив навчального процесу як стрес-фактора на особистість учасника, простежується взаємозв'язок між окремими стрес-факторами.

Ключевые слова: стресс, дистресс, стресс-фактор, профессиональное образование, профессиональное становление, профессиональный выбор, академическая перегруженность, учебная успеваемость

На початку ХХІ ст. в умовах значного розширення сфери послуг істотно зростає потреба у висококваліфікованих конкурентоспроможних робітниках та фахівцях. Тому важливим є удосконалення та реформування мережі професійних навчальних закладів (ПТНЗ) у нашій державі, а також покращення психолого-педагогічних умов для забезпечення ефективного оволодіння молоддю обраними професіями. Водночас, навчання у професійному навчальному закладі часто супроводжується підвищеною психоемоційною напругою та стресовим станом, який має чимало факторів, специфічних для юнацького віку взагалі та для учнів системи професійної освіти зокрема.

Проблемі психолого-педагогічних особливостей професійного становлення молоді та дослідженню питань виникнення стресових станів в учнів у процесі навчання в закладах освіти різних рівнів присвячені праці таких вчених, як С. Ауербах, А. Беляєв, П. Гончарук, С. Гремлінг, Дж. Грінберг, Р. Гуревич, І. Кон, А. Логачов, Н. Макієнко, В. Панок, Т. Титаренко, Р. Хевіхарст, А. Чікерінг та інших. Однак, питання дослідження особливостей професійного становлення учнів системи професійно-технічної освіти та аналізу стрес-факторів в цей період вивчені недостатньо.

Метою дослідження є вивчення психолого-педагогічних особливостей професійного становлення молоді в період здобуття освіти в професійних навчальних закладах та здійснення аналізу існуючих стрес-факторів у цей період життя юнаків та дівчат.

Професійний вибір, здійснений в юнацькому віці, часто зумовлює подальший спосіб життя, а також світобачення та світорозуміння юнака або дівчини. У наш час ситуація вибору професій ускладнюється через низку чинників:

- розширення діапазону вибору;
- зміна характеру та змісту праці у межах нових та старих професій;
- ускладнення структури особистості, мотивів вибору професії, потреб та запитів молодого людини, яка вступає в самостійне трудове життя.

В процесі вибору юнаком або дівчиною майбутньої професії необхідно враховувати такі фактори, як особисті та суспільні інтереси, свідомий вибір учнем власного майбутнього, від чого залежить ставлення учня до процесу опанування знаннями, розвитку власних творчих здібностей, а також успіхи колективу училища у формуванні його як особистості та професійному розвитку [9, с. 8].

Також серед вагомих чинників професійного вибору в юнацькому віці слід відзначити матеріальний стан сім'ї молодого людини та тривалість навчання. Саме ці два фактори, поєднуючись із небажанням або неможливістю продовжувати навчання в школі, зумовлюють вибір молодого людиною як місця навчання професійно-технічного навчального закладу. Зміна соціальної ситуації розвитку, що відбувається із вступом до професійного ліцею чи училища, спричинює необхідність психологічної та професійної адаптації молоді до нових умов [8, с.197-204].

Вибір молодого людиною професійного навчального закладу як місця продовження навчання тісно пов'язаний із мотивацією до навчання. Т. Шаповал виділяє такі мотиви учіння в юнацькому віці, як: мотив досягнення, пізнавальний та навчально-професійний. Навчальний мотив сприяє діяльності, спрямований на вдосконалення способів учіння і задовольняється через усвідомлення того, що нові способи учіння засвоєно. Навчально-професійний мотив породжує діяльність, спрямовану на формування в людини якостей, необхідних в майбутній професійній сфері [10, с. 3]. Формування професійної мотивації може розпочатись задовго до вступу молодого людини до професійного навчального закладу. Цю функцію виконують міжшкільні навчально-виробничі комбінати [3, с.87-88].

Розглядаючи особливості професійного становлення в юнацькому віці, слід проаналізувати специфіку особистісного розвитку учнів ПТНЗ. Навчання у згаданих закладах має свої особливості.

1. Здійснюється у період ранньої юності, коли у свідомості учнів шкіл з'являється та зміцнюється інтерес до певної професії, що і стає причиною вступу молодого людини до обраного професійного навчального закладу.

2. Є періодом становлення та розвитку в учня інтересу до спеціальності, яку він обрав, що здійснюється протягом усього процесу навчання у професійному закладі.

3. Передбачає становлення та розвиток кожного учня як творчої та професійної особистості через врахування індивідуальних особливостей кожного, його розумових здібностей, суспільних, професійних інтересів та рівня інтелектуального розвитку [9, с.15-16].

Підготовка майбутніх робітників у ході професійного навчання – складний та багатогранний процес, який має низку специфічних особливостей: професійну обумовленість змісту підготовки; виробниче навчання; взаємозв'язок навчального, виховного та виробничого компонентів [1, с. 63-70].

Зупинимось детальніше на основних етапах професійної підготовки учнів.

1. Початковий – адаптація випускників шкіл до нових умов навчання.

2. Основний – виконання навчально-виробничої діяльності та завдань виробничого характеру.

3. Завершальний – набуття вмій та навичок вирішення навчально-професійних завдань [6, с.16-17].

Наголосимо на тому, що розвиток особистості учня під час здобуття освіти у професійному навчальному закладі відбувається в процесі навчання (як розширення та поглиблення системи наукових і практичних знань, формування професійних та інших вмій та навичок) і виховання (як розширення за обсягом та змістом спілкування кожної особистості з оточуючим світом, включення її до різних напрямків суспільного життя) [5]. Необхідним в цей період є розвиток та вдосконалення комунікативної культури учнів із засвоєнням навичок діалогічного спілкування та посиленням пізнавальних мотивів; розвиток особистісної та психологічної готовності юнаків і дівчат до творчої та інноваційної діяльності; загальна активізація творчих здібностей учнів, що створює умови для розвитку багатовимірної творчої особистості; самоактуалізація молоді в процесі профільного навчання. Тому для підтримання високої ефективності педагогічного та виробничого процесів необхідним є активне залучення до взаємодії з учнями не лише класних керівників та психологів, а й викладачів та майстрів виробничого навчання [9, с.10].

Як зазначає О. Кондратюк, одним з основних виховних напрямків навчального процесу є допомога у формуванні в учнів “науково обґрунтованого світогляду, тобто розуміння ними

об'єктивних законів розвитку як матеріального, так і духовного світу, взаємозв'язку природи і суспільства..." [9, с.10]. Саме це, на думку дослідника, допомагає у становленні об'єктивного світобачення та життєвих переконань, а також у розвитку гармонійної особистості в цей період життя.

Організація ефективної діяльності учнів у позанавчальний час також є вагомим завданням в процесі забезпечення навчально-виховного процесу. Організація позанавчальної роботи повинна відбуватись із врахуванням особливостей характеру, психіки, особливостей фізичного стану та розвитку, життєвих інтересів, у тому числі й професійного характеру кожного учня. Основними формами позанавчальної роботи є участь юнаків та дівчат у роботі гуртків, секцій, товариств та інших об'єднань, що сприяє активізації творчих здібностей, фізичному та розумовому розвитку учнів [9, с.11-12].

Зазначимо, що на відміну від старшокласників, які протягом двох років ще залишаються у звичних для них умовах, учні професійних навчальних закладів змушені прискорено набувати соціально-психологічної зрілості. Зміна звичних умов та стилю навчання, а часто й місця проживання, необхідність будувати відносини із членами нового колективу справляє значний вплив на особистість та поведінку юнаків та дівчат. Частина учнів змушена після занять відвідувати вечірню школу або працювати. Це збільшує міру особистої відповідальності молодих людей. Зростання впливу референтної групи разом зі зменшенням контролюючої функції сім'ї призводить до значно більш „вільної” поведінки молоді. В цей час зростає інтенсивність паління, вживання алкогольних напоїв, легких наркотичних засобів, статева активність юнаків та дівчат. Значно збільшується ризик девіантної, делінквентної та кримінальної поведінки молоді. За таких умов різко зростає ймовірність виникнення в осіб юнацького віку стресових станів.

Наголосимо, що навчальна діяльність для молодшої людини сама по собі є відчутним стресовим фактором. Як зауважує В. Кірпічов, “навчальна діяльність надзвичайно трудомістка, супроводжується величезними фізичними та психічними навантаженнями, як результат виснаження та розладу адаптаційних механізмів, коли знижується загальна опірність організму, виникає хвороба...” [7, с.27]. Дослідник наголошує на збільшенні ризику виникнення відхилень у стані здоров'я в учнів спеціалізованих гімназій та ліцеїв із поглибленим вивченням низки дисциплін, стверджуючи, що відхилення у стані здоров'я мають до 80% учнів цих навчальних закладів.

Зазначимо, що переважна більшість сучасних професій тією чи іншою мірою пов'язана із виникненням стресового стану у працівників. А. Логачов виділяє рекомендовані типи професій з позиції ступеня стресостійкості особистості: стресостійким особистостям рекомендовані професії, де потрібно швидко змінювати вид діяльності для того, щоб отримати бажаний результат та вміння працювати в екстремальних умовах; "стресогальмвіним" людям рекомендовані професії, не пов'язані з активним стресовим навантаженням; стресотренованим – професії із перспективою адаптації до умов праці; стресонестійким – професії із мінімальним рівнем стресового навантаження.

Розглядаючи стресові стани, що виникають в учнів професійних навчальних закладів, доцільно зупинитись на факторах, які їх спричиняють. Передусім зауважимо, що, розглядаючи негативні стрес-фактори, ми маємо на увазі аналіз факторів дистресового стану.

Досліджуючи стресові стани у професійній школі США, Дж. Грінберг виділяє такі їх фактори у першокурсників коледжів, як зміна способу життя, рівень успішності, академічна перевантаженість, знайомства та дружба, кохання, сексуальні контакти, ВІЧ-СНІД та хвороби, які передаються статевим шляхом (ХПСШ), насилля, ревності, розрив стосунків [4, с. 368-383]. Розглянемо описані вище фактори стресового стану докладніше.

Зміна стилю життя після вступу до професійного навчального закладу є потужним стресовим фактором для більшої частини молодих людей, оскільки тісно пов'язана зі зміною звичного місця проживання та необхідністю вирішувати побутові та навчальні проблеми самостійно. Необхідним в цій ситуації є пошук нового місця проживання, успішне виконання навчальних завдань, вибір кола спілкування серед представників своєї та протилежної статі.

А. Чікерінг та Р. Хевігхарст виділяють такі проблеми та завдання, з якими доводиться мати справу юнакам та дівчатам у цей період:

1. Досягнення емоційної незалежності від сім'ї.
2. Вибір та підготовка до професійної діяльності.
3. Виконання обов'язків та підготовка до сімейного життя.
4. Розвиток етичної системи [4, с. 369-370].

З метою подолання перерахованих вище труднощів першокурсникам необхідно засвоїти нові ролі та модифікувати старі, через що вони також можуть переживати стресовий стан. Додамо, що прояви стресового стану в цей період життя юнаків та дівчат виявляються у підвищеній схильності до соматичних захворювань та психічних відхилень.

Рівень успішності є потужним стресовим фактором під час навчання у коледжі або професійному навчальному закладі. Вагомою причиною стресового стану в даний період є надмірна цінність оцінки, наслідком чого є надвідповідальність. Через це у деяких молодих людей усі інші проблеми, крім навчання, відходять на друге місце. Як протилежність, байдуже ставлення до навчання [3, с. 94; 11, с. 19-22] також може виступати фактором стресового стану.

Г. Бас, Т. Сидоренко та Л. Шевчук, досліджуючи причини неуспішності учнів професійних навчальних закладів, виділяють такі їх зовнішні та внутрішні причини. Серед перших слід відзначити недоліки в діяльності викладача (неефективність дидактичного впливу, в тому числі недостатня навчально-методична і матеріальна забезпеченість навчального процесу); недостатній вплив родини; недостатній вплив однолітків, з яким учень спілкується за місцем проживання; недоліки в діяльності позаучилищних (позаліцейних) установ; відсутність належних зв'язків між педагогами і батьками.

Серед внутрішніх причин неуспішності учнів слід відзначити такі, як проблеми в розвитку мислення, а також особливості інтелектуального розвитку учня; прогалини в знаннях, уміннях і навичках з окремих предметів, недостатньо сформовані загальні вміння та навички навчальної праці; вади фізичного розвитку, що впливають на навчальну працездатність; негативне ставлення до навчання; недостатня вихованість учнів.

Дослідники також виділяють групи учнів із низькою успішністю.

1. Учні, які неправильно ставляться до навчання.
2. Учні, які мають труднощі із засвоєнням матеріалу.
3. Учні, в яких не сформовані навички навчальної діяльності.
4. Учні, які не вміють працювати.
5. Учні, в яких відсутній навчальний і пізнавальний інтерес [11, с.20].

Академічна перевантаженість, яка є досить потужним фактором стресового стану у першокурсників професійних навчальних закладів, є досить близькою до проблеми успішності. Згідно з визначенням Дж. Грінберга, академічна перевантаженість – це “стан, спричинений надлишком предметів або їх підвищеною складністю” [4, с.372]. Особливо актуальною зазначена проблема є для першокурсників через велику кількість загальноосвітніх та профільних дисциплін [11, с.19].

Джерелом стресового стану також може виступати вимушене розставання зі старими друзями та початок спілкування із новими.

Цей процес безпосередньо пов'язаний зі зміною місця проживання у зв'язку із початком навчання у професійному навчальному закладі. Оскільки дружба безпосередньо стосується емоційної сфери особистості, безперечно, необхідним компонентом є емпатія та певний ступінь відкритості у стосунках. Перевірковий період, що є необхідним на початковій стадії побудови взаємин у новому колі спілкування, створює тимчасовий вакуум у сфері довірливого спілкування, провокуючи стрес.

Любовні стосунки, які бурхливо протікають в юнацькому віці, на який припадає період навчання у професійному закладі, також можуть виступати причиною потужного стресу. Зазначимо, що вчені (К. Хендрік та С. Хендрік) виділяють шість основних типів любові: ерос (еротичне кохання), людус (фліртоподібна любов у формі гри), сторге (спокійна, дружня любов), манія (комбінація еросу та людусу), прагма (любов за розрахунком, що поєднує у собі людус та строге) та агапе (безкорислива любов, синтез еросу та строге) [9, с.231]. Неспівпадіння типів прояву любовних почуттів у партнерів є суттєвим фактором стресового стану, загалом, через різні очікування з їх боку.

Ще одним стресовим фактором, який активно проявляється у першокурсників коледжів та професійних навчальних закладів, є сексуальні контакти та пов'язаний із ними ризик зараження ВІЧ-СНІДом. За даними, наведеними Дж. Грінбергом, 46% молодих людей у віці 15-19 років ніколи не мали сексуальних контактів; 11% 20-24-річних також не мали сексуальних стосунків. 22% 20-24-річних юнаків та дівчат мали лише одного сексуального партнера, 13% – лише двох. Саме відсутність або недостатність сексуального досвіду є причиною стресового стану в даній ситуації, змушуючи молодих людей часто вдаватись до перебільшень як захисного механізму [4, с. 377].

Ризик зараження ВІЧ-СНІДом, а також хворобами, які передаються статевим шляхом (ХПСШ), є фактором стресового стану, хоча у не досить значної частини юнаків та дівчат, що зумовлює відчутне зростання кількості випадків ВІЧ-СНІДу серед молоді. Зауважимо, що, за оцінкою національних та міжнародних експертів, 2% дорослого населення України – ВІЛ-інфіковані.

Насилля як стресовий фактор тісно пов'язане із сексуальними контактами молодих людей. Особливо ця проблема стосується дівчат. Перший сексуальний досвід у них часто пов'язаний із застосуванням примусу з боку чоловіків. 25% жінок хоча б один раз були жертвами сексуального насилля, а 84% їх гвалтівників були їхніми партнерами або знайомими. Дівчата та жінки, які стали

жертвами сексуального насилля, відчують сором, провину, відчуття зради та страх. Стосунки із чоловіками після цього різко змінюються [4, с. 378-381]. Колишні жертви часто переживають тривожні та депресивні стани, що є наслідками стресу.

Вагомим чинником стресового стану у першокурсників коледжів та в учнів професійних навчальних закладів є ревнощі. Зауважимо, що ревнощі – це страх втратити що-небудь, чи то кохана людина, друг, статус або влада. Ревнощі складаються з двох компонентів: почуття приниженої гідності та відчуття, що на права людини зазіхають. Ревнощі тісно пов'язані із процесом спілкування із представниками своєї та протилежної статі, зумовлюючи кризу довіри на певному етапі стосунків за умови надійності обраного друга (подруги) у майбутньому. Ревнощі досить негативно позначаються на сімейному благополуччі, провокуючи у жертв депресії, хронічний стресовий стан.

Розрив стосунків є частою причиною тяжких стресових розладів у юнаків та дівчат, особливо на першому курсі навчання у професійному закладі або коледжі. Причиною тут часто виступають неспівпадіння бажань та очікувань партнерів та часті експерименти із вибором партнера [4, с. 382-383]. Жертвами стресу внаслідок розриву стосунків у першу чергу виступають ті, кого кидають, та ті, хто переживає страх бути кинутими, оскільки більшість розривів відбувається без взаємної згоди партнерів.

Додатково слід виділити такі фактори стресового стану, як низька мотивація до навчання [10, с. 3-7; 3, с. 93-96] та високий рівень домагань молодих людей [11, с. 482-488]. Так, П. Гончарук вказує на мінливість, динамічність, податливість в напрямку переформувань мотивації до учіння як динамічної підструктури діяльності. Дослідник також відзначає недостатню сформованість мотивів учіння в юнацькому віці та в умовах здобуття освіти в професійному навчальному закладі [3, с. 93-96]. Досліджуючи, для порівняння, мотиваційний компонент у старшокласників загальноосвітньої школи, Т. Титаренко та В. Панок висловлюють схожу точку зору, наголошуючи на відсутності ієрархічності, слабкості, ситуативності, неусвідомленості мотивів у старшокласників загальноосвітньої школи [10, с. 3]. Тому, на нашу думку, низька мотивація до навчання є одним з факторів стресового стану в учнів професійного навчального закладу.

Вивчаючи рівень домагань в учнів професійно-технічних навчальних закладів та шкіл, В. Магун і А. Літвінцева встановили, що за рівнем домагань, пов'язаних з освітою, учні професійно-технічних навчальних закладів демонструють більш високі вимоги

до власного рівня освіти у майбутньому. Дослідники визначили, що “нереалістично високі вимоги є ознакою емоційно несприятливого внутрішнього стану людини – “ефекту неадекватності” – та виконують функцію психологічного захисту суб’єктивного “Я” [2, с. 482]. Учні професійної школи, на відміну від учнів загальноосвітньої, також демонструють значно вищий рівень домагань щодо бажаної посади та житлових умов. На думку вчених, наведені факти є емоційною реакцією учнів професійно-технічних навчальних закладів на менш сприятливу освітню ситуацію та захистом від негативних переживань [2, с. 484-487]. Зазначимо, що нереалістично високі вимоги до життя серед учнів професійно-технічних навчальних закладів можуть виступати фактором стресового стану.

Отже, психолого-педагогічні особливості професійного становлення учнів професійно-технічних навчальних закладів мають свою специфіку, яка тісно пов’язана із професійним вибором та професійним розвитком молодих людей, а також полягає у поєднанні в ПТНЗ двох процесів: педагогічного та виробничого, які характеризуються тісною взаємодією. Розвиток особистості учня під час здобуття ним освіти у професійному ліцеї здійснюється в процесі навчання і виховання. Пріоритетними напрямками тут виступають розвиток багатовимірної творчої особистості та самоактуалізація молоді в процесі профільного навчання.

Вагомий вплив на особистість в процесі навчання в професійному навчальному закладі справляє проблема стресових станів, оскільки вона безпосередньо пов’язана із процесом оволодіння молодою людиною знаннями, уміннями та навичками, необхідними для професійного становлення. Стрес (дистрес) провокує порушення у стані здоров’я значної частини учнів спеціалізованих навчальних закладів, а також виступає істотним чинником професійного вибору молоді людини.

Серед основних стрес-факторів в період навчання в ПТНЗ найбільш значимими є зміна способу життя, рівень успішності, академічна переважаність, знайомство та дружба, кохання, сексуальні контакти, насилля, ревності, розрив стосунків, низька мотивація до навчання та високий рівень домагань молодих людей.

Зниження загального стресового навантаження на молодь та зменшення впливу окремих стрес-факторів є головним завданням психологічної служби системи професійної освіти в нашій державі. У наших подальших дослідженнях ми зупинимось на деяких специфічних стрес-факторах в період навчання в системі професійної освіти, а також профілактиці цих факторів стресів.

Список використаних джерел

1. Беляева А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах: метод. пособие / А.П. Беляева. – М.: Высш. шк., 1991. – 208 с.
2. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: хрестоматия: [учеб. пособие для студ. пед. вузов]/Сост. и науч. ред. В.С. Мухина, А.А. Хвостов. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 624 с.
3. Гончарук П.А. Психологія навчання / П.А Гончарук. –К.: Вища школа, 1985. – 144 с.
4. Гринберг Дж. Управление стрессом. 7-е изд. / Дж. Гринберг. – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.
5. Гуревич Р.С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних навчальних закладах: [монографія] / Р.С. Гуревич. – Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2008. – 410 с.
6. Зеер Э.Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование / Э.Ф. Зеер. – М.: Издательский центр АПО, 2002. – 43 с.
7. Кирпичев В.И. Школьный стресс / В.И. Кирпичев // Экология и жизнь. – 2007. – №1. – С.27-31.
8. Кон И.С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
9. Кондратюк О.П. Професійний розвиток особистості учня в системі професійно-технічної освіти: науково-методичні рекомендації / О.П. Кондратюк. – Київ: ТОВ “ІнфоДРУК”, 2003. – 32 с.
10. Шаповал Т. Розвиток індивідуальності та мотиви учіння в старшому шкільному віці / Т Шаповал// Психолог. – К.: 2005. – №1. – С. 3-7.
11. Шевчук Л.І. Внутрішній контроль у закладах профтехосвіти (загальноосвітня підготовка): методичний посібник / Л.І. Шевчук, Т.М. Сидоренко, Г.С Бас. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – 53 с.

In the article the features of professional and personality development of students are analyzed in the process of receipt by them educations in the profile schools. The external and internal factors of choice are examined by a young man in quality the place of studies of profile schools, the psychological and social factors of stress states are analyzed, in particular influence of educational process as to a stress factor on personality of student, intercommunications are traced between the separate factors of stresses.

Keywords: stress, distress, stress-factor, professional studies, professional becoming, professional choice, academic overload, educational success.

Отримано: 1.02.2011